

Fig. 8. G 157. Gothems kyrka. Efter uppteckning av P. A. Säve.

P. A. Säve har samma läsning utom i början och slutet: 1–2 **ai**, r. 19–20 olästa. – O. v. Friesen: 1–2 **li**, 19 **i**, r. 20 oläst.

Namnet *Isakr* är ett av de tidigast inlånade bibliska. I Norge och Danmark finns belägg från 1100-talet, i Sverige är det hittills känt först med det småländska Hemmingi (gen.) Jsacson (1292, SD 2, s. 130). Runbelägget på G 156 är därmed det tidigaste bevarade på svenskt område. Det är dessutom anmärkningsvärt genom sin fornsvenska form. Inskriften innehåller sannolikt ännu ett personnamn, **skialtar**, regelrät genitivform av ett fsv. *skioldr*. Runföljden torde ha ingått i en bestämning till ett med *Isakr* samordnat namn. *Skioldr* är som personnamn sällsynt, förekommer med ett 1300-talsbelägg i Norge och som namn på en svensk man i Njals saga (kap. 41). Som binamn finns det med några få belägg på Island och i Norge. Dessutom föreligger det i ortnamn från olika delar av Norden.

Grafiskt och språkligt tillhör inskriften runstenstiden fränsett namnet Isak, som gör en datering till 1100-talet rimligast.

157. Gothems kyrka

Pl. 15, 16

Litteratur: S 64, F 74. P. A. Säve, Gotland 1864 (hs S 40 o i UUB), s. 66; G. Svensson t. Riksantikvarien 15.7.1949 (ATA); G. Svahnström t. Riksantikvarieämbetet 7.5.1957 samt Ämbetet t. Pastorsämbetet i Gothem 18.5.1957 (ATA).

Äldre avbildningar: G. Svensson, 4 foton 1949 (ATA); H. Gustavson foto (detalj) 1974 (ATA).

Bildsten med runinskrift. Den ligger som golvsten mitt i absiden, framför och under altaret.

Stenen nämnes första gången av Carl Säve i Gutniska urkunder 1859 (S 64): »Funnen 1844», senare i broderns anteckningar från 1864 (hs S 40 o): »Runristning (i Gothems kyrka, 1844) på stenen, som ligger framför altaret o. på hvilken altaret till en del (15 tum) hvilar». Fig. 8. Däremot finns den inte medtagen i P. A. Säves utredigerade Reseberättelse 1864, sannolikt beroende på inskriftens besynnerlighet. O. v. Friesen har registrerat den som »Gravsten(?)» och »Borta». Vid kyrkorestaureringen 1949 återfanns den på sin gamla, medeltida plats. Amanuens Gilbert Svensson vid Gotlands Fornsal, som samma år anmälde återfyndet till Riksantikvarien, ger förklaringen: »Stenen har sedan 1906 varit dold under en då ditlagd cementplatta med tillhörande knäfall. Endast den yttre kanten bildade ett trappsteg upp till denna högre plattform. Då cementen lades dit, skyddade man stenen med ett gruslager närmast bildstenen, varför cementen var lätt att avlägsna utan att ytterligare skada stenen.» Även om en del av stenen och också av runinskriften ligger dold under altaret och därmed oåtkomlig, har man icke ansett sig böra företa de omfattande arbeten som en friläggning skulle kräva. Landsantikvarie Gunnar Svahnström skriver 7.5.1957: »Det murade medeltida altaret skulle delvis behöva rivs och altarskranket borttagas. Med hänsyn till att

kyrkan så nyss restaurerats är detta mindre tilltalande. Stenens bildsida är dessutom mycket skadad. Den har delvis släthuggits, när stenen inlades i kyrkgolvet. Jag föreslår därför, att stenen får kvarligga på sin nuvarande plats». Riksantikvarieämbetet godkände förslaget.

Ljusgrå kalksten. Nuvarande längd 3,23 m, bredd i övre (norra) ändan 1,31 m, största bredd nedtill 1,55 m (roten har ursprungligen varit ännu bredare, ca 2 m, dess höjd upp till ornamentet är 70 cm). Tjockleken uppges av G. Svensson vara 16 cm. Formen är nu i det närmaste rektangulär. Stenen har vid inläggningen i golvet, vilket skett under medeltiden (altaret är medeltida), anpassats till sin sekundära funktion, varvid bl. a. några runor längst till höger (öster) dolts eller gått förlorade. Den har vidare rakhuggits utefter vänstra långsidan (nuvarande västra), dessutom har framsidan släthuggits, varvid ornamenten (skepp med rutat segel, vågor etc.) i det närmaste utplånats samt av allt att döma ett tiotal runor till vänster (väster) om de bevarade helt försvunnit. De runor som bevarats står mellan ristade ramlinjer i ett tvärband på stenen, vilket befinner sig 1,20 m ovanför det ornamentala mönstrets baslinje och nu delvis sträcker sig in under altaret. Runornas höjd är 10 cm.

Samtliga runor utom en (r. 10) passar in i de tidiga kortkvistrunornas 16-typiga futhark (även kallade svensk-norska runor). Läsföljden är dock något oviss. Ungefär mitt i den bevarade runraden står ett kryss av vanlig runhöjd, till formen lik en **g**-runa i den äldre, 24-typiga futharken. Runorna till höger om detta tecken (10) är spegelvända och skall läsas från höger till vänster. Förhållandet är mindre klart till vänster om tecknet 10. Runan **u** (13) är rättvänd; av de övriga är 11 **ᚱ** i detta avseende indifferent, resten (12, 14, 15) tvetydiga. Läsriktningen blir därigenom något osäker. Carl Säve har läst tecknet 10 som skiljetecken, runföljden 1–9 från höger till vänster och 11–15 från vänster till höger. På grund av inskriftens förborgade innehåll kan ingen bestämd uppfattning hävdas, men jag är mest benägen att se hela teckenföljden som en fortlöpande text med krysset som **g**-runa, visserligen osäker, och läsa även runorna till vänster om **g** från höger till vänster. Däremot torde man få lämna frågan öppen om r. 12, 14, 15 är spegelvända eller möjligen rättvända. Inskriften translittereras alltså nedan med läsriktning från höger till vänster. För r. 8, 12, 14, 15 diskuteras i kommentaren alternativa läsningar.

Inskrift:

... **upurfratagr - u - a** ...

5 10 15

Till läsningen: Inskriften är ovanligt spatiöst upplagd. Runorna är på det hela taget välformade och djupt huggna. Linjerna är smala och jämna i r. 1–9, bredare och ojämnare i r. 10–15 (upphuggna?). Om runorna 1–6 råder ingen tvekan. R. 7 har lästs som en spegelvänd **a**-runa; formellt kan den också vara en rättvänd **n**-runa, men konsonanttecknen på ömse sidor talar avgjort för **a**. R. 8 svarar närmast mot en tämligen sällsynt variant av **t**-runan (här spegelvänd); den är inte tidigare belagd på Gotland men i Östergötland (Ög 38, 43, 117), på Sparlösaasten (Vg 119) och i ett par norska inskrifter (NIyR 102, 228); formellt kunde r. 8 vara en här rättvänd motsvarande **l**-variant, en sådan kännes bara i två belägg (Ög 43, NIyR 228). R. 9 är en huvudstav med en numera ensidig bistav löpande från huvudstavens mitt snett upp åt vänster, någon fortsättning på bistaven nedåt höger finns inte nu men kan ha funnits i den här skadade stenytan; runan är under alla förhållanden **a**. R. 10 har jag, med motivering ovan, läst som gammal **g**-runa. R. 11 med en tredjedels runhöjd bör vara kort-**ᚱ**. R. 12 är oskadad och klar till formen, antingen en rättvänd **b**-runa eller spegelvänd **ḡ**-runa. R. 14 är – delvis genom skada i toppen och till vänster om huvudstaven – flertydig: **m**, spegelvänt **l** eller möjligen rättvänt **t**. Av r. 15 är mellandelen bevarad, liknar 7 **a** men med något högre ansatt bistav: spegelvänt **a** eller möjligen rättvänt **n**.

Ordskillnad finns inte utmärkt. Sådan är tänkbar åtminstone efter 4 **r** och 11 **ᚱ** men leder inte närmare en tolkning. Under nuvarande förhållanden har inskriften gäckat varje försök. Inga förslag har heller tidigare framförts, och på Carl Säves läsning (S 64), efter P. A. Säves uppteckning 1844, fig. 8, som börjar från båda ändarna: **kuo. × · nn**, ... **upurfi**, kan heller ingen tolkning grundas. Runorna under altaret, måhända bevarade, kunde möjligen skapa en viss klarhet, om de bleve tillgängliga.

22. I konat af Guldgrub Engleis nitten Rintenn med følgende. Gothem
 F R L R M T R P R F M P R F T R H L Y T T T R H A Y P R F T R F M P R
 F R L R M T R P R F M P R F T R H L Y T T T R H A Y P R F T R F M P R
 B I R P A B F P R A B I P P A B J H F M P R F T R H A Y P R F T R F M P R
 A P S H F M P R F T R H A Y P R F T R H A Y P R F T R H A Y P R F T R H A Y P R

Fig. 9. G 158. Gothems kyrka.
Efter uppteckning av C. Lin-
næus, Iter Gotlandicum (kopian
i UUB), s. 303.

Sin närmaste motsvarighet stilmässigt har stenen bl. a. i ett bildstensfragment i samma kyrka, vilket utgör bottensten till nischen i östra väggen till muröppningen mellan koret och sakristian (S. Lindqvist, *Gotlands Bildsteine* II, 1942, s. 48 f., fig. 357). Där finns samma rutade segel som på G 157. Fragmentet innehåller inga runor. Nära besläktad är också runbildstenen från Ollaifs i Alskogs sn (G 109), ehuru inte alla runtyperna överensstämmer på de båda stenarna (G 109 har ensidiga bistavar på **n**, **t**, **l**). Formvarianter är generellt sett påfallande vanliga ifråga om kortkvistrunorna, se översikten i Ingrid Sanness Johnsen, *Stuttruner*, Oslo 1968, där dock G 157 saknas. Ollaifs-stenen och fragmentet från Gothem tillhör båda en bildstentyp som S. Lindqvist (a. a. I, 1941, s. 44, 118) hänför till 700-talet. G 157 var inte återupptäckt och tillgänglig för Lindqvist. Till samma grupp räknas också de båda runbildstenarna Hangvar II (Gotlands Fornsal inv.nr 1718: 52) och Lokrume k:a (SHM inv.nr 14.342). På dessa finner vi samma runtyper som på G 157 fränsett **g**-runan. Den gamla **g**-runans förekomst vore givetvis ett ålderdomligt drag på Gothemsstenen, men alls inte onaturligt på 700-talet. Ännu Sparlösa-stenen från tiden omkring 800 ger enstaka exempel på runor ur den äldre futharken.

158. Gothems kyrka

Pl. 17–20

Litteratur: L 1734, S 63, F 73, W 124. C. Linnæus, *Iter Gotlandicum* (hs i Linnean Soc., London), s. 303, *Öländska och Gothländska resa* 1741 (1745), s. 222; G. Wallin, *Analecta Gothlandica* (dep. i Kungl. Bibl.) I, s. 639, 711, 1046, *Runographia Gothlandica* [2] (i Ups. Soc. Scient. Acta 1744/55, tr. 1751), s. 155 f.; Langebekiana, udg. ved R. Nyerup (1794), s. 157; P. A. Säve, *Reseberättelse* 1864 (ATA), s. 115 f., 2 uppteckningar i samlingen S 170 II (konvolut 32) i UUB; O. v. Friesen, *Anteckningar* 1923 (UUB), s. 12, 87; *Sveriges kyrkor*, Gotland bd 4: 1 (1947), s. 102.

Äldre avbildningar: J. W. Hamner o. O. v. Friesen foto 1922, foto odat. (båda i ATA), foto [1923] i UUB.

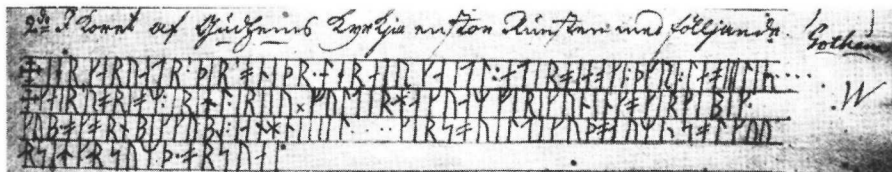

Fig. 10. G 158. Gothems kyrka.
Efter uppteckning i G. Wallin,
Analecta I, s. 639.